

IN MEMORIAM

VIKTOR ŽMEGAČ
(1929–2022)

Od samih početaka *Umjetnosti riječi* Viktor Žmegač pripadao je njezinim najaktivnijim i najčešćim autorima, a svojim je priložima – u više od pola stoljeća redovite suradnje – u pravilu nagovještavao i (nova) težišta svog rada u književnoznanstvenoj struci. Uz utemeljitelje časopisa Zdenka Škreba i Aleksandra Flakera nedvojbeno je Žmegač bio ona stvaralačka ličnost koja je središnjem organu hrvatske znanosti o književnosti utisnula najdublji pečat, i to ne samo objavljenim tekstovima nego i predanim uredničkim radom. Stoga se nakon iznenadne Škrebove smrti 1985. godine upravo on nametnuo kao logičan izbor za glavnog urednika *Umjetnosti riječi* i tu je dužnost potom obnašao sljedećih dvadeset godina. O vrhunskoj kompetentnosti i samozatajnoj uredničkoj djelatnosti može posvjedočiti i potpisnik ovih redaka koji je veći dio Žmegačeva mandata na čelu časopisa bio njegov tehnički, to jest operativni urednik.

Razumije se, Žmegačeva urednička djelatnost bila je samo jedan od brojnih aspekata njegova razgranatoga znanstvenog i nastavno-predavačkog rada, ali jednako tako i sudionitva u svekolikom intelektualnom životu. Svojom užom strukom germanist, Žmegač tako zauzima jedinstveno mjesto i u povijesti hrvatske germanistike, mjesto onog predstavnika struke koji je – uz svog učitelja Zdenka Škreba – hrvatske studije njemačke književnosti i kulture upisao na mapu europske i svjetske germanistike. Kao svestrano obrazovan filolog dao je Žmegač i niz vrhunskih prinosa kroatistici, slavistici, komparatistici, općoj kulturnoj povijesti, usto i teoriji književnosti, napose onim njezinim usmjerenjima koja se povezuju sa sociološkim i kulturološkim pristupima. Ne smijemo zaboraviti ni brojne Žmegačeve prinose teoriji i povijesti kulture, osobito one koji su nastali u posljednjih nekoliko desetljeća. Tim velikim kompleksima njegova akademskog djelovanja treba dodati i neka druga područja znanstvenih i stručnih interesa, prije svega muzikologiju. Uz stručno-znanstvene doprinose filološkoj i kulturološkoj struci u najširem smislu treba istaknuti i Žmegačevu iznimnu predavačku djelatnost, bilo da je riječ o fakultetskoj nastavi ili o raznolikim predavačkim aktivnostima izvan užega akademskog okvira. Kroz sve te aspekte znanstvene i predavačke djelatnosti Viktora Žmegača provlači se – kao crvena nit što ih povezuje – njegovo jedinstveno umijeće: umijeće da se iznimno kompleksni sadržaji čitateljima ili

slušateljima – dakako, obrazovanim čitateljima i slušateljima – iznesu na kristalno jasan, precizan i razumljiv način.

Rana fascinacija književnošću vodila je Žmegača, rođenoga 1929. u Slatini u bilingvalnoj hrvatsko-njemačkoj obitelji, na studij njemačke i južnoslavenske filologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Iz neposredne blizine promatrao je nastajanje Zagrebačke stilističke škole i već se polovicom 1950-ih pridružio skupini filologa koja će hrvatsku znanost o književnosti uzdići u svjetske vrhove discipline. Žmegač će tom istraživačkom usmjerenju, primarno određenom imanentnim pristupom književnom djelu, dati priloge koji će tada dominantnu književnoznanstvenu metodu na inovativan način dopuniti sociološki i kulturološki utemeljenim uvidima. Sredinom 1970-ih svoje će metodološke pozicije na hrvatskom jeziku prezentirati u knjizi *Književnost i povijest društva*, polazeći pritom od Auerbachove teorije mimeze te Lukácsevih i Adornovih reinterpretacija marksističke estetike, ali i od recentnih književnoznanstvenih teorija poput estetike recepcije Hansa Roberta Jaussa i Wolfganga Isera. Istodobno, međunarodnoj će se publici predstaviti književnoteorijskim zbornicima *Methoden der deutschen Literaturwissenschaft* (1971) i *Zur Kritik der literaturwissenschaftlichen Methodologie* (1973. u suradnji sa Zdenkom Škrebom).

240

Sociološki, socijalnopovijesni i kulturnopovijesni pristupi ostat će metodološka dominantna Žmegačeva iznimno raznovrsnoga znanstvenog i stručnog djelovanja. Ta se činjenica na egzemplaran način očituje u autorovu središnjem germanističkom projektu, u široko zasnovanoj povijesti njemačke književnosti od 18. stoljeća do naše suvremenosti *Geschichte der deutschen Literatur vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, monumentalnom književnopovijesnom djelu u šest svezaka koje je – uz Žmegačevo vodstvo i u suradnji s tadašnjim vodećim njemačkim, austrijskim i švicarskim stručnjacima – nastalo krajem 1970-ih i početkom 1980-ih. Među više usporedivih projekata te vrste, napisanih u skladu s tada dominantnim književno-historiografskim usmjerenjem 'socijalne povijesti' (*Sozialgeschichte*), Žmegačevo se djelo pokazalo najuspješnijim, tako da su u sljedećim desetljećima za njim posezali i sveučilišni profesori, i studenti, i ljubitelji književnosti, i to ne samo u zemljama njemačkoga govornog područja ili u Hrvatskoj nego i diljem svijeta. Jednako uspješnim pokazao se i sažet prikaz povijesti njemačke književnosti, koji je isprva objavljen na hrvatskome u suradnji sa Zdenkom Škrebom i Ljerkom Sekulić (*Književnost njemačkoga jezičnog izraza*, 1974), nakon čega je, u prijevodu na njemački jezik (1981), postao široko rasprostranjenim priručnikom.

Velik uspjeh Žmegačevih prikaza povijesti njemačke književnosti ponajprije se temeljio na spomenutoj odlici njegova rada u filološkoj struci – na koherentnoj znanstveno-metodološkoj utemeljenosti s jedne i na pojmovnoj jasnoći i pristupač-

nosti njegova načina pisanja s druge strane. No Žmegačev se književnopovijesni pristup ne ograničava samo na socijalnopovijesne, odnosno kulturnopovijesne karakteristike istraživana književnog korpusa. Zналаčki tumačeći općepovijesni kontekst, Žmegač je podjednak naglasak stavljao i na pitanja književne forme i na poetičke premise književnih opusa ili pak čitavih književnih epoha. Posebno je značajna njegova spoznaja o navlastitom životu književnih tradicija što se nerijetko same reproduciraju, bez obzira na konkretne datosti društvenoga i psihičkog okružja. U tom izbjegavanju jednostranog naglašavanja nekoga od tih dvaju uporišta književne historiografije, u podjednakom fokusiranju na socijalnu povijest i na poetičke koncepcije autora i razdoblja, ali isto tako i u univerzalnoj naobraženosti, znanstvenoj inovativnosti i svojstvenom jezičnom stilu, bitnim odlikama njegovih knjiga i studija, valja tražiti iznimnu vrijednost i originalnost Žmegačeva književnoznanstvenog rada, a ujedno i razloge njegove iznimno uspješne recepcije u zemlji i inozemstvu.

Žmegačevo središnje djelo iz 1980-ih nedvojbeno je *Povijesna poetika romana* (1987), široko zasnovan prikaz glavnih tendencija u povijesti europskog romana, djelo koje je autor iznova napisao i na njemačkom jeziku i potom, s velikim odjekom kod stručne kritike na njemačkom jezičnom području, objavio pod naslovom *Der europäische Roman. Geschichte seiner Poetik* (1990). Sa svojim čestim suradnikom, uglednim njemačkim germanistom Dieterom Borchmeyerom, u tom je razdoblju objavio – također iznimno zapažen – teorijski priručnik o temeljnim pojmovima moderne književnosti *Moderne Literatur in Grundbegriffen* (1987). To je ujedno i vrijeme u kojem Žmegač u svojim istraživanjima sve snažniji naglasak stavlja na književnost i kulturu moderne u razdoblju oko 1900. godine, podjednako hrvatske i njemačke, napose austrijske. Plodovi toga dugogodišnjeg interesa vidljivi su u brojnim publikacijama na njemačkom (*Deutsche Literatur der Jahrhundertwende*, 1981; *Tradition und Innovation*, 1993) i na hrvatskom jeziku (*Duh impresionizma i secesije*, 1993; *Bečka moderna. Portret jedne kulture*, 1998). Ova potonja, briljantan prikaz osnovnih tendencija bečke književnosti, filozofije, glazbe i slikarstva na prijelomu stoljeća, najavljuje niz kulturnopovijesnih knjiga na hrvatskom jeziku u kojima je Žmegač svoje iznimno stručno znanje o povijesti i teoriji kulture izložio u – svakom obrazovanom čitatelju – pristupačnom formatu. Vrhunce Žmegačeve kulturnopovijesne produkcije posljednjih dvaju desetljeća života predstavljaju povijest kulture njemačkoga jezičnog područja pod naslovom *Od Bacha do Bauhause* (2007), presjek kroz povijest europske glazbe *Majstori europske glazbe* (2009) i prikaz temeljnih umjetničkih pokreta 20. stoljeća *Strast i konstruktivizam duha* (2014), djela koja su po širini zahvata i dubini uvida jedinstvena ne samo u hrvatskoj nego i u europskoj kulturi.

Viktor Žmegač, ponikao u zagrebačkom krugu književnih znanstvenika, svojim je djelovanjem pronio glas o hrvatskoj germanistici i hrvatskoj znanosti o književnosti diljem svijeta i u značajnoj je mjeri pridonio njihovoj reputaciji. Pripadajući dugi niz godina vrhu europske književne znanosti, Žmegač je pripadao i onom krugu hrvatskih znanstvenika koji su na svom području predstavljali nepitani svjetski autoritet. Svojim će djelom zasigurno ostaviti jedan od najdubljih tragova u hrvatskoj humanistici 20. i početka 21. stoljeća.

Marijan Bobinac